

Actuele problemen met betrekking tot de sociale cohesie
Synthese van de onderzoeksresultaten - project SO/10/71

Betwiste religieuze bewegingen

Psychologie, recht en voorzorgspolitiek

VASSILIS SAROGLOU ¹
LOUIS-LÉON CHRISTIANS ²
CORALIE BUXANT ¹
STEFANIA CASALFIORE ¹

¹ Centrum voor Godsdienstpsychologie

² Faculteit Rechten

Dit onderzoek verenigt een psychologische benadering en een juridische benadering. Lang heeft het onderzoek naar "sectes" (courante term in het recht en in de maatschappij) of naar de nieuwe religieuze bewegingen (voorkeursterm in de sociologie), zich met name in Europa en zeker in België geconcentreerd, op een vruchtbare wisselwerking tussen sociologie en recht of politieke wetenschappen. De sociologische benadering stelt een uitvoerige beschrijving voor van de ideeën, de praktijken, de geschiedenis en de evolutie van de groepen als geheel genomen. Zij heeft de verdienste om uit te nodigen tot grote omzichtigheid en om elk stigmatiseringsrisico te vermijden. De specificiteit echter van een psychologische ontleding bestaat uit een poging om zich eveneens te concentreren op het andere aspect van het probleem: met name dat van de individuele psychologie van de leden en hiermee geassocieerde vragen: psychologische voorbestemming, ook met betrekking tot (al of niet) kwetsbaar zijn, gevolgen van het lidmaatschap voor de psychische gezondheid en het welzijn (of deze gevolgen negatief, positief of onbestaande zijn), socio-cognitieve kenmerken en socio-moraal betreffende de volledige persoonsontwikkeling inclusief het vraagstuk van de autonomie, en de psychologische gevolgen van de output. Deze verschillende elementen van een psychologische benadering (I) werden uitgetest betreffende hun potentiële weerslag op de adequate openbare beleidsmaatregelen voor de Belgische maatschappij en de rechtsbedeling (II).

I.

Gerealiseerde studies

Onze studies hebben de psychologie van de personen leden van Betwiste Religieuze Bewegingen (BRB) behandeld. Het onderwerp van dit werk aldus bepalen impliceert allereerst dat de term sekte ons ongeschikt heeft geleken: sectaire trends kunnen zich in verschillende vormen van bewegingen en religieuze tradities bevinden; meer nog, het religieuze is op zich reeds potentieel sectair. Hetzelfde geldt voor de term *nieuwe religieuze beweging*: de nieuwigheid is niet de enige specificiteit van bepaalde groepen die de maatschappij verontrusten; en deze groepen die de maatschappij verontrusten bestaan eveneens binnen de grote godsdiensten. Wij hebben ons aldus geconcentreerd op de studie, vanuit het oogpunt van de de godsdienstpsychologie, van personen die zich vanuit hun geloofservaring inzetten in groepen die – in het huidige België - zich bevinden in een minderheidssituatie en soms, of vaak, door een deel van de maatschappij betwist worden, of deze groepen al dan niet tot de dominerende traditie behoren (katholicisme) en of zij wel of niet van christelijke inspiratie zijn.

In verband met dit project, hebben wij studies verwezenlijkt over de psychologische specificiteit op cognitief, emotioneel/relatieel, socio-moreel vlak, evenals op het vlak van de levenskwaliteit bij huidige leden van betwiste religieuze Bewegingen (BRB). Deze studies voldoen aan volgende kenmerken en verplichtingen:

- a) meetinstrumenten gebruiken die in het psychologische onderzoek worden gevalideerd,
- b) het bevorderen, met deze instrumenten, van de vergelijking tussen de nu verkregen resultaten en deze verkregen bij voorafgaandelijke studies op steekproeven van het random-type (voor het gemak *random-normen* of *personen* genoemd) evenals van de vergelijking met resultaten die zijn verkregen bij steekproeven van zeer gelovige personen, voor België hoofdzakelijk katholieken (voor het gemak *klassiek* of *traditioneel gelovig* genoemd),
- c) steekproeven vormen van BRB-leden (als geheel genomen), van voldoende omvang voor de kwantitatieve analyses, door zich tot een maximum aantal groepen te richten, maar er

- echter rekening mee houden dat er een numerieke en praktische onmogelijkheid is om grote steekproeven te verkrijgen per specifieke groep
- d) In onze vragen en veronderstellingen meer verfijnde psychologische concepten en werkelijkheden bevoordelen eerder dan de grote vragenlijsten over persoonlijkheid of klinische gegevens die in de voorgaande studies hebben getoond weinig informatief te zijn,
 - e) in de mate van het mogelijke, Nederlandstalige zowel als Franstalige deelnemers omvatten om een betere representativiteit van de Belgische situatie te waarborgen,
 - f) door een maatregel van sociale wenselijkheid, de eventuele kortsluitingen vermijden van zelf-presentatie vooral daar waar de toegang tot de deelnemers door bemiddeling van de groepsverantwoordelijken heeft plaatsgevonden.

Concreter, omvatten de psychologische studies die in verband met dit project worden uitgevoerd, kwantitatieve onderzoeken door vragenlijsten bij de leden van BRB (wat de vergelijking heeft toegelaten van groepen "normen" met groepen van katholieke gelovigen "klassieken") evenals een kwalitatieve studie door gesprekken met ex-aanhangers. Twee kwantitatieve onderzoeken werden verwezenlijkt bij leden van de volgende groepen: (a) het Belgische Centrum van de Internationale Vennootschap voor het Bewustzijn van Krishna (ISKCON), verschillende katholieke charismatische gemeenschappen, protestante evangelische congregaties, de Kerk van de Adventisten van de Zevende Dag, de Kerk van Jesus Christus van de Heiligen van de Laatste Dagen (meer gekend als de Mormonen), alsmede van verschillende andere groepen van hoofdzakelijk protestante inspiratie (totaal N = 233; in twee verdeeld door twee verschillende reeksen vragenlijsten) en (b) Getuigen van Jehovah (N = 238). Enkel twee groepen die wij hebben bevestigd, hebben er niet mee ingestemd mee te werken de Scientologie-kerk en Opus Dei. Bij deze twee "grote" onderzoeken komt een kleine studie bij een dertigtal personen op actieve geestelijke zoektocht (deelnemers aan psycho-geestelijke conferenties) maar die geen deel uitmaken van eender welke religieuze groepering.

Behalve sociaal-demografische informatie en informatie betreffende het religieuze geloof en de ervaring binnen de groep, hebben de deelnemers (niet noodzakelijk telkens iedereen) informatie gegeven over volgende psychologische werkelijkheden:

a) *cognitieve, emotionele en relationele kenmerken verbonden met de psychische gezondheid en het welzijn*: behoefte aan cognitieve limieten (Webster & Kruglanski, 1994), basisgeloof (Janoff-Bulman, 1989), kwaliteit van de geschiedenis van de gehechtheid aan ouders en familie (Hazan & Shaver, 1987), kwaliteit van huidige gehechtheid met volwassen partner (Fraleigh, Waller, & Brennan, 2000), en welzijnstoestand, met betrekking tot lage depressiviteit, ten opzichte van het verleden, het heden en de toekomst (van Leval, 2001);

b) *socio-cognitieve en morele kenmerken in verband met de autonomie*: capaciteit om het religieuze geloof in vraag te stellen (Batson en al., 1993; Altemeyer & Hunsberger, 1992), tendens tot onderwerping (door os gecreëerde projecterende maatregel), stijl van het socio-morele oordeel (Turiel) met name onderscheid en toepassing van het morele, persoonlijke en conventionele oordeel (Smetana & Asquith, 1994), hiërarchie van de waarden en hun belang (Schwartz, 1992) en sociale wenselijkheid (Toernooien, Mesnil, & Kop, 2000).

Naast de kwantitatieve onderzoeken, hebben semi-gestuurde gesprekken bij een twintigtal ex-leden die van een tiental verschillende groepen zijn weggegaan, het mogelijk gemaakt om de geestelijke logica te behandelen die hun traject in verschillende momenten van hun baan heeft beheerst: een motivatie en dynamiek (positief of negatief) die zijn voorafgegaan aan de toegang tot de groep, de inbreng en het effect van het lidmaatschap van de groep op de psychische gezondheid en het welzijn, de ervaring van het uitreden, de gevolgen en de eventuele aanpassingen sinds deze periode tot vandaag. De confrontatie van verschillende informatiebronnen (huidige leden, ex-leden en personen op zoek naar spiritualiteit maar niet-leden van religieuze groepen) maakt het mogelijk om

indirect de grenzen (met betrekking tot oorzakelijke interpretatie) te ondervangen, ontstaan door de onmogelijkheid om, gezien de duur van het project, langere studies uit te voeren.

Uiteindelijk, in een laatste voorbereidende studie, hebben wij onderzocht of de mensen echt de werkelijkheid waarnemen die door (27) de criteria van sectaire afwijking, die wij als gevaarlijk voor de persoon, hebben ontwikkeld (zie aantekening 1). Meer nog, de studie was erop gericht een zekere hiërarchie te ontdekken tussen de verschillende criteria met betrekking tot de graad van waargenomen gevaarlijkheid evenals een zekere onderliggende logica. Uiteindelijk ging het erom te ontdekken van welke psycho-sociale variabelen de veranderlijkheid van adviezen over het gevaar van de werkelijkheid waarnaar de criteria verwijzen zouden kunnen afhangen

Wij vatten hier onze resultaten samen en, door integratie van andere studies en werkzaamheden, stellen wij een stand van zaken voor van het vraagstuk uit psychologisch oogpunt; door onze synthese te organiseren op deze wijze dat zij de soort vragen kan beantwoorden die worden gesteld door de burger, de sociale actor of de politieke verantwoordelijke. Zij zal zich zo plooiën naar de juridische ontwikkelingen van ons onderzoek, die in punt II worden gepresenteerd

Het gaat hier om een synthese uitgaande van studies die niet tot doel hebben het geheel van de vragen die gesteld kunnen worden te beantwoorden, noch representatief zijn voor het geheel van de betrokken bewegingen, noch tenslotte, tijdloos zijn (zij integreren zich in een samenleving waarvan de verhouding met de godsdienst en de gezondheid evenals de beoordeling van het marginaal religieuze en gezonde niet eens en voor altijd zijn opgesteld). Zij hebben echter de verdienste om verbreide ideeën te toetsen aan de proefondervindelijke test door het gebruik van methoden en instrumenten van het psychologische onderzoek.

1. Het vraagstuk van de manipulatie

De huidige conclusie zowel bij de buitenlandse onderzoekers, specialisten in de sectaire religieuze bewegingen, hetzij betwist of doodeenvoudig nieuw, als bij onderzoekers in sociale psychologie is dat het concept van de psychische manipulatie ongeschikt is omdat het verwijst naar een geheimzinnige, buitengewone werkelijkheid die niet door de feiten gestaafd wordt. Meer in het bijzonder: er bestaan geen overtuigings technieken die verschillen van de gewone overtuigingsmethoden die het mogelijk zouden maken om de ideeën, de wil en het concrete leven van de personen radicaal te veranderen tegen hun wil. Tot staving van deze conclusie merken we op dat de psychologie van de godsdienst heeft uitgewezen dat de verandering van de persoonlijkheid ten gevolge van de religieuze bekeringen niet zo radicaal of zo diep is als men het zich voorstelt. Van zijn kant, heeft de godsdienstsociologie de uiterst geringe doeltreffendheid aangetoond van de aantrekkelijkheidsstrategieën die door bewegingen worden uitgeoefend evenals een hoog niveau van afhaken en uittreden.

Evenwel, zelfs al bestaan er geen specifieke overtuigingsmethodes is een ethische discussie noodzakelijk als a priori iedere persoon of elke groep vrij zijn ideeën, geloof en overtuiging kan verspreiden. Allereerst laten de situatie van afzondering of minstens van het terugtrekken van bepaalde gemeenschappen ten opzichte van de omringende maatschappij (op gebied van ideeën, praktijken, betrekkingen en soms zelfs op lichamelijk gebied) evenals het integristisch en holistisch karakter (typisch karakter van de religieuze systemen) van verschillende groepen veronderstellen dat de "individuele weerstandskrachten" (in de neutrale betekenis van de term) zullen verzwakt zijn. Voeg daarbij de andere kenmerken van het religieus gepraat in een bepaalde context, met name vaak de voorrang van het emotionele en verhalende op het rationele en op de bewijsvoering. Deze elementen moeten aansporen tot grotere voorzichtigheid zodra de methoden, zij het slechts gewoon en gangbaar, van de overreding door personen of groepen worden gebruikt.

Op de tweede plaats, kan vandaag een steeds meer ontwikkelde ethische discussie over de overreding in verschillende contexten (bijvoorbeeld, "de politieke propaganda" of het gebied van de reclame en de marketing) tot een analoge discussie inzake religieuze overtuiging aansporen, vooral daar, op dit laatste gebied, de menselijke vrijheid bij het toetreden tot religieuze ideeën en geloof niet alleen eenvoudig het onderwerp is van ethische eerbied maar de *conditio sine qua non* voor "de geldigheid" van het eigenlijke religieuze geloof. Aldus zou men te systematische pogingen, teveel gepland om een groep getrouwen aan te trekken, als problematisch en verdacht kunnen vermelden, vooral wanneer zij worden gekenmerkt door een specifieke opleiding om de weerstand van de proselieten te verzwakken. In dezelfde lijn, zou een medelende houding problematisch zijn, die daarin bestaat niet de wijze te eerbiedigen waarop de andere zijn eigen belangen bepaalt of tenslotte het gebruik van een machtspositie in een asymmetrische betrekking tussen leider en lid om zaken te laten doen waarvan het doel ver van de aanbevolen doelstellingen van de groep is. Op meer algemene wijze, zelfs zonder "voorafgaande opleiding", lijkt het gebruik van strategieën inzake religieuze overreding om de weerstand van de gesprekspartner te verzwakken ethisch problematisch ten opzichte van strategieën die betrachten de juistheid van het door te geven bericht te versterken.

Uiteindelijk, hoewel het aan het strikte gebied van de overreding als proces ontsnapt, is een ethische discussie ten opzichte van de inhoud noodzakelijk. Het is niet onwettig na te denken over een sociale regeling van de verspreiding van ideeën en overtuigingen met een religieus karakter of onder een religieus voorwendsel,

- als zij duidelijk schadelijk zijn voor de gezondheid;
- als zij tegen de wetenschappelijke gegevens zijn (het is hier, onder meer, dat fundamentalisme of de sectaire afwijking onderscheiden wordt van de eenvoudige godsdienst waarvan vele ideeën doodeenvoudig niet aantoonbaar zijn, maar niet in strijd met de wetenschap); of tenslotte
- als zij overtredingen vormen van universele ethische principes (bijvoorbeeld, aansporing tot het geweld, discriminerende houdingen, enz). Deze drie principes betreffende gezondheid, wetenschap en ethiek worden in België reeds toegepast inzake reclame-ethiek

2. De veronderstelling van psychische stoornissen.

In tegenstelling tot de verbreide idee van de psychische storing die onder de psychiatrie of de ziekteleer valt bij de leden van BRB, zijn er geen proefondervindelijke aanduidingen die op de aanwezigheid bij deze personen wijzen in belangrijker mate dan bij de bevolking in het algemeen. Integendeel, verschillende studies (waarvan de grote meerderheid in de Verenigde Staten) hebben de afwezigheid van psychische storingen die onder de psychiatrie vallen vastgesteld bij personen die een BRB vervoegen, inbegrepen deze, waarvan de praktijken en de levensstijl sterk afwijken van het, gangbare gedrag in de hen omringende maatschappij.

Het spreekt vanzelf dat de hardnekkigheid, binnen de maatschappij, van de idee dat deze personen geestelijk gestoord zijn, een bron is van sociale discriminatie van een categorie mensen die de keuze hebben gemaakt om in groepen te gaan waarvan de werking en de ideeën voor anderen vreemd, onbegrijpelijk, of archaisch kunnen lijken. Het gaat er bovendien om eveneens personen en BRB groepen te discrimineren ten opzichte van de traditionele en gevestigde godsdiensten

Echter hoe ongeschikt ook, kan de verdenking van ziekte bij leden van BRB's niet enkel het gevolg zijn van onwetendheid, of zelfs kwaadwilligheid die alles wat nieuw of verschillend is zou discrimineren. De collectieve zelfmoorden die de publieke opinie de twintig laatste jaren geschokt hebben zijn natuurlijk niet het lot van elke marginale religieuze groep maar zij vormen evenmin een eenvoudige tegenvaller die één of twee groepen getroffen heeft. Het lijkt erop dat er iets is in de ideologie of de structuur van de groep of, tenslotte, (als men de logica van vraag en aanbod aanneemt)

in de psychologie van de leden, dat voor deze zelfmoorden verantwoordelijk kan gehouden worden. Zonder te vergeten dat het beter zou zijn de overweging en het onderzoek te integreren in een logica van samenhang tussen godsdienst en sektarisme, eerder dan deze twee werkelijkheden van elkaar te willen isoleren.

Daarom, zonder te willen terugkomen op de veronderstelling van ziekte, die vals is gebleken, hebben wij in ons onderzoek meer verfijnde veronderstellingen met betrekking tot kwetsbaarheid of breekbaarheid willen betrekken, waarbij het overzichtsveld werd uitgebreid tot de godsdienst in het algemeen.

3. De kwetsbaarheid van de toekomstige “aanhanger”

Studies die wij in België hebben uitgevoerd tonen een zekere psychologische kwetsbaarheid aan bij de leden van BRB's. Niet op algemene wijze, maar toch statistisch belangrijk ten opzichte van de bevolking in het algemeen, hebben de leden van BRB's de neiging om een *problematische kwaliteit van gehechtheid aan hun ouders in hun kinderjaren* te verhalen; de betrekkingen met de familie waren trouwens vrij middelmatig tijdens de periode waar zij nog geen lid waren van een BRB. In dezelfde lijn, hebben zij eveneens de neiging om te mee te delen dat ze *levensperiodes of periodes met depressieve neigingen* gekend hebben gedurende dezelfde tijd. Hierbij merken we op dat deze twee werkelijkheden ook gekend zijn als kenmerken bij bekeerlingen in de "klassieke" godsdiensten of bij personen die een geloofsversterking hebben beleefd.

Bovendien schijnen de leden van BRB's duidelijk behoefte te hebben aan orde en voorspelbaarheid in hun interne en externe wereld. Zij verkiezen antwoorden te krijgen eerder dan bij open vragen te blijven. In principe is dit verlangen eveneens algemeen typisch voor de religieuze kracht (bij personen die niet aangesloten zijn bij BRB's). De behoefte aan cognitieve beperking is bij leden van BRB's zelfs hoger dan bij personen die klassiek geloven, wat pleit voor het idee dat als mensen deze groepen verkiezen het onder meer is omdat ze duidelijke antwoorden en vrij nauwkeurige levenscodes geven, of omdat zij gekenmerkt worden door een verankerd gedachtegoed.

Uiteindelijk, ons baserend op gesprekken die wij hebben gevoerd met ex-leden, blijkt de toetreding tot een BRB vaak voorafgegaan te zijn door *opvallende negatieve gebeurtenissen*. Dit laatste resultaat wordt al in het algemeen onderstreept door de literatuur over religieuze bekeringen: bekeringen worden vaak voorafgegaan door een existentiële crisis als gevolg van bepaalde gebeurtenissen met een bijzonder negatief karakter of die de betrokkene sterk hebben aangegrepen.

4. De mogelijkheid om een doordachte keuze te maken

Deze kwetsbaarheid kan ervan verdacht worden bij te dragen tot zoeken van gedachtegangen en een leefklimaat dat compensaties zou kunnen bieden aan de cognitieve afsluitbehoefte, aan de relationele veiligheidsbehoefte, aan de emotionele behoeften om het hoofd te bieden aan negatieve en onregelende levensgebeurtenissen en aan de behoeften om periodes met depressieve neigingen te overwinnen. Maar deze elementen zijn onvoldoende om te besluiten tot de afwezigheid van de mogelijkheid om een doordachte keuze te maken op het ogenblik dat over de aansluiting bij een BRB wordt nagedacht (zelfs als niet wordt uitgesloten dat deze mogelijkheid niet ten volle wordt benut). Ten eerste hebben andere studies aangetoond dat gelovige personen, zelfs wanneer zij orde, voorspelbaarheid en antwoorden in hun leven nodig hebben, daarom toch geen overhaaste beslissingen zullen nemen. In de tweede plaats is de behoefte aan cognitieve voldoening niet noodzakelijk teken van een simplistisch gedachtegoed en ondoordachte methodes; een ingewikkelde gedachte kan eveneens gekleurd zijn door een behoefte aan beperking.

5. De gevolgen op het welzijn van een aansluiting bij een BRB

Zonder altijd zeker te zijn dat het om een gevolg “*stricto sensu*” gaat van de aansluiting bij een BRB of dat het gewoon een gevolg is van een werkelijkheid die min of meer vast aanwezig is bij een persoon, tonen onze resultaten toch een staat van positief welzijnsgevoel bij mensen die lid zijn van een BRB, en sommige resultaten gaan zelfs in de richting van een structurerend gevolg omwille van deze aansluiting. Meer in het bijzonder, in tegenstelling tot de verbreide idee dat personen-lid van een BRB eerder instabiel zouden zijn, met weinig vertrouwen in de wereld, in de anderen en zelfs in zichzelf (vgl. de manicheïstische opvatting van twee werelden, één goede intern, en een slechte buitenwereld) blijkt gebaseerd op onze enquêtes, dat deze lieden wel degelijk beschikken over *het essentiële geloof om zich aan te passen aan de wereld en het welzijn*, te weten het geloof in de welwillendheid van de wereld en van de andere, aan de logica van orde en rechtvaardigheid in de wereld, eerder dan puur toeval en het zelfvertrouwen dat ze een gelukkig individu zijn. Men vindt bij hen dit geloof zelfs in een hogere mate dan bij de doorsnee persoon, wat ook het geval is bij de “klassieke” gelovigen.

Meer nog, het feit aanhanger te zijn geweest van een BRB schijnt een structurerende rol te hebben gespeeld. *Het huidige welzijnspeil is verbeterd in vergelijking met de vroegere depressieve neigingen* en behaalt nu de score “normaal” van de doorsnee bevolking; daarbij komt *een optimistische visie wat de toekomst betreft*; deze werkelijkheid is ook karakteristiek voor gelovigen (inclusief fundamentalisten) en verhoogt het welzijn. Meer nog, *een zekere problematische vorm van oudergenegenheid* (die later de volwassen betrekkingen zou hebben kunnen verstoren) wordt nu *gecompenseerd door de positieve kwaliteit van de genegenheid t.o.v. de volwassen partner* en de betrekkingen met de oorspronkelijke familie zijn verbeterd. Merken we uiteindelijk op dat het positief karakter van deze resultaten niet het gevolg schijnen te zijn van de wil van de betrokkenen om zulke inlichtingen te geven om een beter beeld van zichzelf te geven aan de vraagstellers (vgl. de opvatting van de sociale wenselijkheid).

Het gaat hier hoogstwaarschijnlijk om een gevolg dat tegelijk euforisch en structurerend werkt op het zelfbeeld en op de betrekkingen met de wereld, en dat gevoed wordt door het geloof en door de inzet in de groep; zulke gevolgen zijn eveneens bekend als uitleg van de bescheiden maar globaal positieve en stabiliserende invloed van de godsdienst en van godsdienstige groepen in het algemeen op de mentale gezondheid en het welzijnsgevoel. Zelfs de oud-leden lijken, via hun gesprekken, in hun leven een positieve invloed te erkennen van de ervaring binnen een BRB. In dezelfde lijn toont ons onderzoek bij mensen die naar geestelijke verdieping zoeken (zij die naar conferenties gaan over godsdienstige en spirituele onderwerpen) maar die geen deel uitmaken van een georganiseerde groep, dat deze personen die evenzeer dezelfde affectieve en cognitieve kwetsbaarheid vertonen als de leden van de BRB’s (onzekerheid van hun genegenheid als kind, en nood aan een verhoogde cognitieve beperking) geen deelhebben in wat een voordeel lijkt te zijn van tot een groep te behoren: de betrekkingen met hun partner zijn eerder gekenmerkt door de onzekerheid, terwijl de leden van een BRB aangeven dat zij als volwassene een genegenheid hebben die minder onzeker is dan bij de doorsnee mens.

6. De onontvankelijkheid t.o.v. autonomie en kritische geest

Naast de psychologische gegevens met betrekking tot de psychische gezondheid en het welzijn, hebben wij verschillende interessante socio-cognitieve realiteiten en moraal willen onderzoeken om de volledige ontwikkeling te beoordelen van de persoon als autonoom wezen ten aanzien van geloofssystemen, door de maatschappij voorgestelde waardensystemen en allerhande keuzes. Op vier bestudeerde gebieden (vermogen tot het in vraag stellen van het geloof, socio-moreel

oordeelsvermogen, weerstandsvermogen, waardebesef) bevestigen de resultaten van een systematische studie een moeilijkheid om zich te gedragen als een volkomen kritisch denkend autonoom wezen.

Aldus lijken de personen, leden van een BRB, vergeleken met personen uit willekeurige steekproeven, *minder bereid om een geloof te belijden dat in vraag gesteld kan worden, en dat plaats laat aan twijfel en aan de mogelijkheid tot veranderingen*. Zij zijn eveneens *meer geneigd om bemiddelend, aannemelijk, en zelfs onderworpen* te zijn tegenover het gezag of ten opzichte van ongegronde bevelen of vreemdsoortige informatie. Het belang dat zij aan een reeks waarden hechten, lijkt op dat van gelovigen in één van de drie monotheïstische tradities, te weten *waarden die eerder het behoud bevorderen dan een opening te maken naar verandering en waarden die eerder "het krimpen" bevorderen dan de zelfontplooiing*. (weinig macht, welslagen en autonomie).¹ De verwaarlozing van de waarden macht en autonomie lijkt zelfs sterker dan deze bij "klassieke" gelovigen die geen lid zijn van een BRB. Uiteindelijk op het oordeel betreffende beslissingen op verschillende gebieden, vinden wij tegelijk *een sterke moralisatie* (te sterk gebruik van moreel oordelen) en een *sterke verpersoonlijking*, zelfs een moeilijkheid om zich "te laten gaan" door de sociale afspraken te volgen bij beslissingen *over vragen die onder deze sociale afspraken vallen*.

Indien wij een logica zoeken die de resultaten gepresenteerd in de punten 3, 5 en 6 verbindt dan zijn wij geneigd te besluiten dat het geluk gevonden binnen deze groepen ergens een prijs heeft, deze van de vrijheid, in de vorm van minder autonomie en kritische geest. Twee elementen versterken deze interpretatie. Ten eerste het gaat om personen die zoeken naar spiritualiteit (die besprekingen volgen over spiritualiteit) maar die geen lid zijn van georganiseerde religieuze groepen, deze studie hebben wij voorgaand vermeld. Zoals reeds voorgesteld, hebben deze personen dezelfde kennis- en gevoelsbehoefte als leden van BRB's, maar zijn altijd in relationele onzekerheid met de volwassen partner. Interessant om hier toe te voegen, is dat zij tegelijk hoger scoren dan BRB-leden in een geloof dat zich in vraag stelt, dat plaats laat aan twijfel en aan de mogelijkheid tot veranderen. Bovendien staan zij zeer open voor nieuwe experimenten en aan de verbeelding vergeleken met doorsnee personen. In de tweede plaats hebben Amerikaanse auteurs, in een groot overzicht van uitgebreid onderzoek naar de band tussen godsdienst en psychische gezondheid, besloten dat, als enerzijds, de godsdienst mechanismen lijkt te bieden die de persoon herstructureren en hem opnieuw zelfbeschikking schenken (situaties van "under-control"), deze mechanismen ook anderzijds, situaties van "over-control" creëren door naar de psychologische werkelijkheid van verward en behoudsgezinnd denken te leiden die weinig plaats laat aan de kritische geest.²

Daarom, hoewel het opofferen van autonomie de kwetsbaarheid betreffende de psychische gezondheid en het welzijn in een bepaalde context kan helpen compenseren, kan het tegelijk een belemmering vormen voor de ontwikkeling tot maturiteit en volledige ontplooiing van de persoonlijkheid. Het kan zelfs een factor worden van "sociaal gevaar". De behoefte aan kennisbeperking kan hiervan een lichtend voorbeeld zijn. Grote behoeften hieraan, zoals in onze studies het geval was, zijn indicatoren van een kwetsbaarheid die de optimale ontwikkeling van de persoon kan hinderen. Terwijl een gemiddeld behoeftenpeil van kennisbeperking de aanpassing van het menselijke wezen in de wereld (tegenover de wanorde en de chaos) toelaat, zijn zeer hoge behoeften waarschuwingen voor dogmatisme, moeilijkheden in de informatie behandeling, nood aan lidmaatschap van homogene groepen, en dus discriminatie van buitenstaanders, evenals voor gehechtheid aan vormen van autoritair leiderschap en gecentraliseerde machtsvormen.

¹ Cf een méta-analyse bij 8500 personen in 15 verschillende landen, Saroglou, V., Delpierre, V., & Dernelle, R. (2004). Values and religiosity : A meta-analysis of studies using Schwartz's model. *Personality and Individual Differences*, 37, 721-734.

² Gartner, J., Larson, D. B., & Allen, G. D. (1991). Religious commitment and mental health : A review of the empirical literature. *Journal of Psychology and Theology*, 19, 6-25

7. De gevolgen van het uittreden

In verband met de wijdverbreide idee dat de uitstap uit een BRB een dramatische ervaring vormt die sporen op lange termijn nalaat, hebben onze gesprekken bij zulke personen aangetoond dat zelfs wanneer de ervaring vaak negatief, en zelfs destabiliserend was, de personen de kracht vinden (zie het concept van veerkracht) om hun leven positief weer op te bouwen. Sommigen beschouwen zelfs het uittreden niet als een bijzonder negatieve situatie maar zijn doodeenvoudig van mening dat de ervaring binnen BRB, ook al heeft die hen verrijkt, hen niet meer past. Voor velen vormt het uittreden evenwel een sterke breuk gekenmerkt door eenzaamheid, weinig contacten en betrekkingen, en een gevoel van mislukking.

Een ander verrassend resultaat was dat de kind-ouder binding bij de geïnterviewde ex-leden nog onzekerder was dan die van de huidige leden van een BRB, wat het idee niet uitsluit dat personen die van een BRB weggaan niet zozeer (of enkel) deze zijn met een meer kritische geest of met meer behoefte aan autonomie, maar eerder zij die leven met bijzonder onstabiele stijlen van gehechtheid. Het gaat aldus om een relationele moeilijkheid om zich aan elke soort potentiële binding te hechten.

Wat opvalt in deze gesprekken, is dat de ex-leden nog steeds tamelijk gelovig zijn en sterk gedreven naar spiritualiteit. Het is eerder het vertrouwen in de godsdienst als instelling en de werkelijkheid van de georganiseerde religieuze groepen dat geschokt werd (en bij sommigen zelfs het vertrouwen in eender welke vorm van groepering). De vermelde redenen van de uitstap zijn trouwens eerder van ethische (bevinding van ongeschikte gedrag) en persoonlijke aard (behoefte aan autonomie of de moeilijkheid om zich aan te veel eisen aan te passen), maar niet een wankelend geloof of een verlies van spiritualiteit. Eenvoudig uitgedrukt is het eerder een teleurstelling in de liefde dan een bevinding dat de liefde niet zou bestaan.

Men zou geneigd zijn om het lidmaatschap van een BRB te bestempelen als "een prothese" op het niveau van het welzijn voor bepaalde eventueel kwetsbare personen. Een BRB zou een prothese kunnen zijn in dezelfde zin als het zich overgeven aan de vrijetijdsbesteding, kunst, godsdienst, alcohol of drugs een prothese kan zijn voor de geestelijke structurering. Evenwel zijn de graad van de afhankelijkheid en de gevolgen van het uittreden niet dezelfde voor elk soort prothese. Als voor drugverslaving of alcoholisme de breuk zeer pijnlijk blijkt omdat de afhankelijkheid zelfs lichamelijk is, is het niet het geval voor degene die "aanhangers" zijn van kunst, vrije tijd of bepaalde vormen van religieuze uitdrukking. Niettemin zou men geneigd zijn om de prothese van een BRB, minstens bij hen die van de maatschappij afgekeerd zijn of zich onderscheiden door een holistische tendens, ergens te situeren te midden van deze tweepoligheid: een milieu verlaten dat voor een persoon zijn wereld vormde, breken met wat een bron vormde van meerdere wegen tot structurering en welzijn, met inbegrip van een bron die sociale en relationele steun aanbood, dit gaat niet vanzelf. Met andere woorden, het gaat hier niet om het simpelweg omslaan van een bladzijde in het leven zoals veranderen van woonplaats, sport of politieke keuze.

8. De integratie van onze studies in de voorgaande literatuur

Op een op het eerste zicht verwonderlijke wijze, rekening houdend met de grote afwisseling van contexten (landen, groepen, methoden en gebruikte maatregelen), zijn onze resultaten niet alleenstand maar bevinden ze zich in fase niet alleen met een traditie van onderzoek in psychologie van de godsdienst in het algemeen, maar ook met andere studies die in de Verenigde Staten en in Europa bij de leden van de nieuwe religieuze bewegingen of zogenaamd sectaire groepen werden ondernomen. Deze studies tonen aan - niet telkens op systematische wijze, maar algemeen genomen - dat existentiële crisissen ten gevolge van traumatizerende gebeurtenissen, een geschiedenis van niet echt gelukkige kinderjaren en van problematische betrekkingen met de ouders evenals een individuele

voorbesteding voor orde en samenhang bepaalde personen kunnen aanzetten om in te treden in kleine of zelfs marginale religieus-spirituele groepen, of in groepen die een letterlijk gedachtegoed ontwikkelen, zelfs in groepen die als sectair worden gebrandmerkt. Andere studies, met andere resultaten dan de onze, tonen aan dat het structurerend gevolg van een toetreding resulteert in bvb een vermindering van riskante praktijken (alkohol, drugs), een herstructurering op het gebied van het zoeken naar zingeving in het leven en een vermindering van angst en stress. Tegelijkertijd tonen de studies de zwakte van dergelijke gevolgen: wanneer iemand de groep verlaat, kan hij een periode ingaan die gekenmerkt wordt door het verlies van merkpunten, door sociale isolatie en periodes van depressie.

9. De maatschappelijke houding

Een ander onderzoek dat wij hebben gevoerd betreffende de waarneming van het gevaar in de werkelijkheid waarnaar onze criteria van sectaire afwijking verwijzen heeft allereerst aangetoond dat deze werkelijkheid wordt waargenomen als zijnde gevaarlijk voor de persoon, maar dat dit in bepaalde gevallen sterker is dan in andere. Het gaat met name om situaties waarbij de invloed op de persoon, het zich onttrekken aan de wereld en de onmogelijkheid tot uittreding worden waargenomen als zijnde het gevaarlijkst, waarschijnlijk omdat zij elke eventuele omkeerbaarheid in het lidmaatschap aantasten en omdat het contact met de omringende maatschappij niet alleen zwak maar verbroken is. Met betrekking tot de onderliggende waarden, zijn twee interessante sporen te vinden. Enerzijds zijn er de veiligheidszoekers met name zij die de waarde van Veiligheid hoogschatten en die (alle) werkelijkheden die door onze criteria worden weerspiegeld als zeer gevaarlijk aannemen. Deze personen lijken akkoord te gaan met de idee van een specifieke wet over de sekten. Daarentegen zijn andere personen, deze die Autonomie nastreven, hoewel zij eveneens vinden dat (sommige maar niet al) onze criteria voor de persoon gevaarlijke realiteiten beschrijven, niet akkoord met het idee van een specifieke wet. Men vindt aldus twee verschillende houdingen terug met betrekking tot de psychologische en ethische motivatie betreffende het marginale religieuze verschijnsel te weten een logica van zelfbescherming en bescherming van de orde voor de samenleving (beveiligend) en een logica van bezorgdheid voor de autonome ontwikkeling van personen, leden van deze groepen, een bekommernis waarvoor een specifieke wet volgens onze deelnemers niet van groot nut schijnt te zijn

10. Twee voorzorgsmaatregelen

Behalve de voorzorgen waarop wij in de inleiding hebben gezinspeeld, vermelden wij bij het einde twee aspecten die tot aanvullende voorzichtigheid manen. Allereerst hebben enkele groepen waaraan wij ons gericht hebben in onze studie, er niet mee ingestemd om samen te werken. Het is niet uitgesloten dat deze groepen het voorzichtigst waren omdat zij zeer negatief worden waargenomen door een deel van de maatschappij. Men zou kunnen veronderstellen dat deze groepen, die niet willen samenwerken, eventueel het meest gesloten (tegenover de wetenschap of de maatschappij, bijvoorbeeld) zouden zijn, maar het zou een logische fout zijn om uit de niet-medewerking tot een willekeurige afzondering te besluiten. Niettemin, door extrapolatie over het geheel van de bestaande psychologische literatuur, moet toch vastgesteld worden dat wij (om duidelijke redenen) niet beschikken over studies van personen uit groepen die zich uiterst gevaarlijk hebben getoond voor hun eigen leden (collectieve zelfmoord) of voor de maatschappij (poging tot massamoord).

In de tweede plaats zouden verschillende verklarende factoren kunnen gevonden worden voor de interpretatie van de specifieke patronen die in onze studies de personen, lid van een BRB, lijken te kenmerken. Zijn de kennis-, gevoels-, socio-morele en andere kenmerken, die geobserveerd worden te wijten aan de religieuze intensiteit? aan het traditionalistisch karakter van bepaalde groepen? aan hun

minderheidsstatuut? aan het meer dogmatische karakter (afsluiting voor de ideeën van anderen), zelfs fundamentalistische (bepaalde overtuigingen staan boven alles) of sectaire karakter (in zijn historische richting van een breuk met de maatschappij) bij deze of gene groep? Hoewel moeilijk te verwezenlijken zou meer verfijnd verder onderzoek deze vragen kunnen uitdiepen. Men moet niettemin erkennen dat het onderscheid tussen dogmatisme, fundamentalisme, conservatisme, sectarisme of traditionalisme, hoe vruchtbaar ook op theoretisch niveau, minder belangrijk is uit praktisch oogpunt: veel studies hebben in het verleden aangetoond dat deze psycho-religieuze kenmerken elkaar ruimschoots overlappen. Uit onze resultaten lijkt voor ons echter duidelijk bewezen dat de kenmerken van de deelnemers aan onze studies, leden van een BRB, sterk lijken op die van "de klassieke" personen, en vaak op het profiel van "klassieke" bekeerlingen, en dat, daar waar zij er zich van onderscheiden, dit vaak voorkomt met betrekking tot een hogere intensiteit van de onderliggende psychologische werkelijkheid.

II.

1. Juridische benadering en methodologische voorwaarden

Hoe de inbreng aantonen, voor het openbaar bestuur, van onderzoeken die worden uitgevoerd over de sectaire afwijkingen vanuit het oogpunt van de godsdienstpsychologie? Hoe het effect analyseren van de verschillende soorten psychologische kenmerken die optreden bij personen met een geloofservaring en een inzet in een BRB? Deze vragen hebben geleid tot de wisselwerking die de kern is van dit onderzoek in elk van zijn etappes. Hierna worden de voornaamste resultaten ervan samengevat, na enkele korte methodologische opmerkingen.

De gevolgde methode is leergebiedoverschrijdend. De psychologische resultaten die zojuist zijn gepresenteerd zijn een discussierichting en een poging tot objectivering geweest bedoeld als een tegelijk kritische en toekomstgerichte aanmoediging van bestuursprocessen. Zij hebben ertoe aangezet om de gegevens van de rechtspraak, de voorstellen voor verschillende nationale parlementaire verslagen en de juridische literatuur gewijd aan het thema van "de sectaire afwijkingen", nog eens door te nemen niet enkel meer op zichzelf, maar met het doel om ze te toetsen aan een interpellatie van de psychologische gegevens.

Vanuit macrosociaal standpunt zetten de nieuwe verhoudingen tussen wetenschap en democratie ertoe aan om de eigentijdse evolutie van de bestuurlijke hulpmiddelen in vraag te stellen teneinde te kunnen antwoorden op verschijnselen van onzekerheid. In het kader van een omstreden wereld, laat de verhoogde macht van het verzorgingsprincipe de bestuurlijke modaliteiten niet onberoerd, terwijl de aandacht voor onzekerheidsverschijnselen geleidelijk de overhand krijgt op een eenvoudige risicoberekening. Oorspronkelijk toegepast op biotechnologische onzekerheden, schijnen deze evoluties die verband houden met het verzorgingsprincipe ook zekere aanwijzingen te verschaffen bij het sturen van andere soorten ingewikkelde werkelijkheden, met name in menswetenschappen³. Het was nog nodig om in de context van sectaire afwijkingen, de juridische toepasselijkheid en de psychologische samenhang te toetsen van de modaliteiten die vandaag bij het verzorgingsprincipe aansluiten: democratisering van de wetenschappelijke expertises met politieke doelgerichtheid, open participatieve hulpmiddelen, deformalisatie, collectieve scholing, veranderingen van context.

Vanuit een micro sociaal standpunt lijkt de spanning tussen religieus verzaken en verzaken aan rechten beslissend als achtergrond bij dit traject. Deze spanning heeft ertoe aangezet om de begrippen

³ Vergelijk, Callon, M., Lascoumes, P., Barthe, Y., *Agir dans un monde incertain. Essai sur la démocratie technique*, Paris, Seuil, 2001.

kwetsbaarheid, overdraagbaar experiment (recht van uittreden), de rol van het woord, het vraagstuk van de manipulatie en de inzet van nieuwe strafmiddelen te herbeschouwen. Bij deze verschillende stappen, heeft men aangetoond wat de inbreng, gebonden aan het verzorgingsprincipe, betekent bij wat wij "hulpmiddelen tot aansprekende democratie" zullen noemen.

Dit traject werd afgebakend door de kenmerken van onze proefondervindelijke benadering. Men herinnert zich dat deze voorrang heeft gegeven aan het onderzoek naar persoonlijke trekken. De toepasselijkheid van de collectieve en sociale gegevens werd in aanmerking genomen, en hun potentiële psychologische weerslag is geëvalueerd, zonder echter een hoofddoel te worden. De samenhang van de bereikte resultaten is in zoverre belangrijker omdat de groepen die het principe van het onderzoek hebben aanvaard, ook al waren zij gediversifiëerd, een belangrijk aandeel hebben in het Belgische BRB domein.

De mogelijkheid op zich om de domeinen die ervan verdacht werden de meest extreme vormen te vertegenwoordigen, te onderzoeken was vrij gering, maar deze bleven eveneens het meest beperkt op demografisch gebied. Onze methodologische gegevens beperken duidelijk het uitgangspunt van de juridische discussie door de paroxystische collectieve velden te verwijderen. De verkregen resultaten benadrukken daarentegen dat bepaalde soorten homogeniteit van de persoonlijke psychologische trekken een demografisch significant veld kruisen, en brengen aldus een voldoende relevante nieuwe kennis als bijdrage in een discussie over goed beheer.

Er blijft dat deze resultaten, door hun eigen inhoud, evenveel bijdragen om bepaalde waarneembare psychologische trends bij de leden van BRB nader te omschrijven als om aan te tonen hoezeer deze trends zelf overduidelijk ingebed zijn in een continuüm dat eigen is aan intense religieuze beleving zoals het reeds klassiek beschreven werd in de uitgevoerde internationale onderzoeken naar de godsdienstpsychologie.

2. Een continuüm tussen de complexiteit van de feiten en de normatieve onzekerheid

Dit is een eerste relevante trek voor een rechtsdiscussie. Deze versterkt immers het dubbele baken dat door het Europese recht wordt hernomen: tegen de illegale praktijken op sectair gebied en voor de bescherming van de slachtoffers; tegen de religieuze discriminatie en voor het aanmoedigen van verdraagzaamheid. Het gaat erom het religieuze te overdenken :tezelfdertijd aan de gewettigheid ervan en aan de kansen op afwijkingen. Deze twee mogelijkheden integreren komt er niet op neer te ontkennen dat misbruiken zich kunnen voordoen zonder verband met de religieuze dimensie; het is eerder het onderlijnen van de voorwaarden voor een benadering die gevolg geeft aan de specificiteit van de neigingen die zich kunnen voordoen in een religieuze context, evenals het niet- discriminerend in aanmerking nemen ervan. Zo kan een geïntegreerd beleid gevormd worden, dat voldoet aan de evenredigheidseisen voorzien door het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens, terwijl het eveneens aan de Staten de hogere beoordelingsmarge verschaft, erkend door het Europese Hof voor "de delicate betrekkingen tussen Staat en godsdiensten".

Door aldus het sectair risico en het potentieel van het religieuze te integreren, verschaffen de resultaten van het onderzoek een wetenschappelijke kennis die aantoont dat men een reële complexiteit van de visie in continuüm moet hebben van de werkelijkheid, en die de contraproductieve aard van de voorafgaande modaliteiten van preventie per stigmatisering illustreert. De uitgevoerde studies getuigen van een realiteit die minder voorspelbaar en minder deterministisch is dan ze zou kunnen schijnen. Uit het oogpunt van het openbaar bestuur, botst de integratie, binnen hetzelfde veld, met potentiële trekken van afwijkingen en gewettigheid (godsdienstvrijheid, autonomie van de erediensten). Deze complexiteit, zowel feitelijk (niet- deterministisch) als normatief (niet- discriminerend) wijzigt de toepasselijkheid van een te schematische benadering gebaseerd op

berekenbare risico's en toont integendeel het belang van een benadering gestoeld op het onzekerheidsprincipe.

(a) Onzekerheid-complexiteit van de wisselwerkingen en de aanleg tussen één soort persoonlijke trekken en één soort sociaal-psychologische kenmerken die passen bij "traditionele" bewegingen of bij een BRB. Het is dus tegen de achtergrond van een reëel continuüm dat zekere dragers zich aftekenen specifiek voor leden van BRB's, betreffende de problemen bij het zich hechten, de nood aan kennisomschrijving, de geslotenheid tegenover autonomie en kritische geest, maar evenzeer in termen van positieve structurerende effecten inbegrepen de compensatorische vormen van "psychologische protheses"

(b) Evenzo onzekerheid-flexibiliteit in verband met de standaardisatie die centraal staat bij de juridische norm – in die mate bvb. waar zij het idee van gevaarlijkheid associeert met een "sociale schadelijkheid" en met "aanslagen op de menselijke waardigheid" die telkens moeten herzien worden wegens de rationele beperkingen die zij opleggen.

3. Voorzorgsprincipe en psycho-juridische geloofwaardigheid

Het is door verwijzing naar een nieuw principe, het "voorzorgsprincipe" dat vandaag over de modaliteiten van bestuur gediscussieerd wordt voor wat betreft de onzekerheidsverschijnselen. Zonder dat de studie van dit principe de kern vormt van dit onderzoek, was het passend, binnen de context van de sekte-verschijnselen, de juridische toepasselijkheid en de psychologische samenhang na te gaan van de modaliteiten die zich heden in het voorzorgsprincipe inschrijven : democratisering van de wetenschappelijke expertises met politieke bedoelingen, open participatieve hulpmiddelen, deformalisatie, collectieve scholing, samenwerkende contextwijzigingen, wat wij kort hebben samen gevat in de uitdrukking "hulpmiddelen voor aansporende democratie".

De gegevens van het psychologisch onderzoek hebben bijgedragen om de modaliteiten van het behandelen van de sekte kwestie niet naïef of ondoeltreffend uit te voeren. Zij hebben immers aangetoond dat een zekere kwetsbaarheid van de leden van BRB's, in verband met hun neiging tot onderwerping niet voldoende zijn om te besluiten tot een verzwakte capaciteit om doordachte keuzes te maken. Op dezelfde manier zoals uitgewezen bij psychologische studies, is "de behoefte aan kennisbeperking niet noodzakelijk teken simplistisch gedachtegoed en ondoordachte methodes". Het is eveneens gebleken, minstens op basis van de ingestelde onderzoeken, dat deze personen wel basisovertuigingen hebben over de aanpassing aan de wereld en het welzijn.

Geëxtrapoleerd naar het collectieve, hebben onze analyses ertoe aangezet te benadrukken dat noch het principe van een "cordon sanitaire", eigen aan de politieke wereld, noch de vooronderstelling van afkerigheid van de wereld uit doctrinaire overtuiging, relevant waren om elke toepasselijkheid van het idee van een uitbreiding van deelnemingsmechanismen aan een BRB te ontkennen, tenminste wat betreft de benaderingen zowel politiek als bij randovertuiging.

4. Middelen van aansporingen tot democratie en inzet van sociale samenhang

Deze hulpmiddelen zouden meteen al een positieve dynamica moeten mogelijk maken waarbij de verschillende personen die betrokken zijn bij sectaire afwijkingen eerder gezien worden als actoren en niet meer als "voorwerpen". Interne referenten zijn een eerste vector voor een gemeenschappelijke constructie. Aldus wordt voorgesteld om het Centrum voor informatie en adviezen over schadelijke sectaire organisaties te doen evolueren naar een Hoge Raad over vrijheid van godsdienst en overtuiging, en om hulpmiddelen te scheppen voor de samenwerking en de wisselwerking tussen verschillende instellingen met overlappende thematieken.

Vervolgens zouden de overheden hebben deze hulpmiddelen moeten structureren om de belanghebbenden bij de gemeenschappelijke bouw van minstens gedeeltelijk gedeelde situaties (de leden, ex-adepten, familie, verenigingen, bescherming van de mensenrechten, overheid deskundigen) te stimuleren, en afstand doen van het enkele spel van krachtpatserij dat eigen is aan de sociale polemieken. Het gaat er aldus om de toevallige wisselwerkingen in verband met bijvoorbeeld de documentaire functie te overschrijden, door structuren die de verschillende betrokken partijen aanwezig stellen en een behulpzame discussie veroorzaken.

Het thema van de kwetsbaarheid moet hier herwerkt worden in termen van leerproces en intersubjectieve overschrijding.

Hoewel zij niet van therapeutische aard zijn, zouden deze hulpmiddelen in ieder geval positieve gevolgen hebben door de wederopname, ware zij gedeeltelijk of progressief, van de verschillende geïnteresseerde partijen in de dynamiek van een gemeenschappelijk project.

De hoofdtekken van dergelijke hulpmiddelen werden volgens verschillende scenario's, macro-sociaal of micro-sociaal verfijnd.

Vanuit een macro-sociaal standpunt wordt eveneens het voorstel gedaan om het Belgische erediensregime te doen evolueren om er een verfijnder instrument van te maken om de complexiteit te beheren. Door het actuele tweeledige systeem van al dan niet erkende erediensdiensten te vervangen door een meer open regeling, met verschillende geleidingen, zou de overheid zich van een minder stigmatiserend hulpmiddel voorzien dat meer openstaat voor complexiteit. De materiële en symbolische incentives die eraan vasthangen, zouden zelf omgeschakeld worden, net als zoveel vectoren die een meer doordachte terugkeer tussen de verschillende belanghebbenden op het oog hebben op de contextuele veranderingen. Dit vereist een gedeeld bestaan, zowel ten aanzien van de fundamentele rechten als ten aanzien van samenhangende herinterpretatie van hun eigen referenten op levensbeschouwelijk vlak.

Vanuit een micro-sociaal standpunt, is het meer in ruime mate het geheel van de reeds bestaande hulpmiddelen van sociale wisselwerking (zowel binnen de overheid, als door de subsidie van associatieve bewegingen) die moeten gebundeld worden als een moment van impuls aan gemeenschappelijke herwerking van de voorwaarden voor menselijke waardigheid: zowel op het niveau van de diagnose van de sectaire afwijkingen, als op het niveau van de te mobiliseren aansporende instrumenten die moeten gemobiliseerd worden. Meer bepaald werden de veralgemeende gedaanten van de bemiddeling onderzocht en zijn eigen trekken zoals daar zijn de deformalisering van de betrokken betrekkingen, de vrijwillige en participatieve aard van de aanzet, de zuiver aansporende rol van de bemiddelaar. De familiebemiddeling en de interculturele bemiddeling vormen twee ervaringen die bepaalde psychologische gegevens meer bepaald hebben kunnen stimuleren. Door de intense religieuze bekering en de amoureuze bekering dichter bij elkaar te brengen, door de gemeenschappelijke trekken van een breuk van familiale relaties en de fusionele relaties te hernemen, neemt men waar men hoe veelbelovend de inbreng van de techniek van familiebemiddeling kan zijn om de spanningen op te lossen die afkomstig zijn van sectaire afwijkingen gekoppeld aan een minder of meer nauw leven in gemeenschap. Ook is het passend om er de verworvenheden van een interculturele benadering aan toe te voegen, die zelf recht doen aan de eigenheid van het hogerbeschreven religieuze continuum.

Deze verschillende aansporende hulpmiddelen, die in de plaats komen van vormen van preventie door stigmatisering, willen op een rechtvaardige manier het woord geven aan alle geïnteresseerden, onder de voorwaarden van bekwaamheid en doeltreffendheid die aangepast zijn aan de positieve verplichtingen eigen aan de hedendaagse Staat.

5. Het afstand doen, een doordachte route?

Deze stem waaraan de Staat op die manier meehelpt, door verschillende aansprekende modaliteiten, zich opnieuw in te schrijven in een dynamisch sociaal proces, blijft een van de kernpunten van de analyse van de sectaire afwijkingen. De onderzoeken die wij hebben geleid inzake de sociale waarneming van de sectaire afwijkingen tonen aan dat deze hoofdzakelijk worden toegeschreven “aan situaties waar de invloed op de persoon, het zich terugtrekken uit de wereld en de onmogelijkheid tot het verlaten van de beweging wordt waargenomen als zijnde het gevaarlijkst, waarschijnlijk omdat zij elke mogelijkheid van omkeerbaarheid aantasten. De gesprekken die werden geleid, die zich tevens situeren in een vaststelling die ook in de literatuur aanwezig is, tonen aan hoeveel het “fysisch” verlaten van om het even welk intense religieuze groepering kan gepaard gaan met het niet “mentaal” verlaten van de beweging. Uit dit hiaat kunnen zeer complexe gevolgen voortvloeien, zowel van veerkracht als van decompensatie. Om deze noodzakelijke ervaring van het woord in te schrijven als een samenhangende mogelijkheid in het hart van het profiel van diegene die afstand doet, heeft men voorgesteld om de juridische bakens van de theorie van "het afstand doen van de rechten" te herlezen rond het idee van "een afstand doen". De omkeerbaarheid van het juridische afstand doen, zou dan zelf volgens de taal van het afstand doen herlezen worden: het verlaten en de ervaring van woord lijken dan "afstand doen van het afstand doen".

Deze stem waarvoor de verschillende betrokken partijen uitgenodigd zouden moeten worden door de voorgestelde hulpmiddelen is eveneens denkbaar als een aansporing tot de verantwoordelijkheid. De uitgevoerde studies, en de types kwetsbaarheid die zij openbaren, vormen een niet te verwaarlozen element ervan. Het feit dat de psychologische onderzoeken de afwezigheid van specifieke sectaire manipulatietechnieken bevestigen, laat het belang van een gebruikscontext bestaan, met name ten aanzien van de bijzondere kwetsbaarheden eigen aan de personen die zich willen terugtrekken en die geïsoleerd zijn van de dagelijkse wereld. Een specifieke overtuigingsethiek moet deze vaststellingen integreren waarbij het een plicht wordt deze vaststellingen in aanmerking te nemen, niet alleen binnen de overwogen hulpmiddelen, maar eveneens – ware het door de scholing waartoe zij zullen leiden of zullen aansporen - in het hart zelf van een beredeneerd proselitisme.

6. Ethische aansporing en strafrechtelijke bakens

Deze ethische aansporing, die kan worden vertaald in de uitwerking van handvesten en een code van goed gedrag, is echter geenszins een absolute garantie. Men heeft reeds op de grenzen van onze steekproef van onderzoeken gewezen evenals op de normatieve bakens van het religieuze domein. Integendeel mag men de hypothese niet verwaarlozen van een hiaat tussen het sectaire profiel dat moet gereguleerd worden en de idee zelf van een indicatief dispositief. Het verwerpen van elke aansprekende benadering moet als een niet verwaarloosbare mogelijkheid beschouwd worden.

Waarschijnlijk kan deze weigering van de behulpzame modellen geen fundering zijn van een nieuwe stigmatisering, noch doen vrezen dat er een risico tot afglijding is. Maar ze openbaart de grenzen die inherent zijn aan elke aansprekende techniek. Overigens zelfs als de aansluiting op het netwerk van de verschillende gevraagde niveaus van hulpmiddelen zou geslaagd zijn, zou men de afwezigheid van specifieke afwijkingen niet kunnen garanderen. Omwille van deze reden moet aan de kant van de preventieve wegen zelfs onder aansprekende modaliteiten nagedacht moet worden over hulpmiddelen tot sanctionering ten aanzien van de misbruiken die de weg van afstand doen kunnen treffen – voor wat betreft de vraag van het afstand doen (instemming) tot deze van de onomkeerbaarheid (evaluatie van de reële mogelijkheden van verlaten). De ultieme juridische bakens voor de instemming tot vrijwillig afstand doen is dat deze niet tot een vorm van slavernij mag leiden. Om die reden is het noodzakelijk dat ze een vrijwillige instemming behoeft. Maar als de

psychologische analyses vandaag bevestigen dat "de sectaire manipulatie" zich tot gewone technieken beperkt, die zowel met een zekere intensiteit als in een zekere gebruikscontext worden gehanteerd, ontdekt men er eveneens dat gewone praktijken het onderwerp kunnen uitmaken van een misbruik, ook in het licht van om het even welke context. Het is in deze mate dat het onderzoek naar eventuele leemtes in het strafrecht kan geleid worden. Aldus deze zelfs die de grenzen van een nochtans belangrijke wetgevende innovatie laten zien: deze van de bestraffing van de belaging (art. 442bis Strafwetboek). Het werd onderstreept hoeveel deze inbreuk overeenstemming vertoont met wat speelt bij heel wat uitwassen van manipulatietechnieken vooral in de fase van het uitreden. Deze inbreuk vertoont evenwel twee grote beperkingen: zij houdt het besef in dat men gemanipuleerd werd en veronderstelt herhaalde handelingen. Het is gebleken dat de kosten-batenanalyse van zulk een type van wetgevende aanvulling zou kunnen verwateren ten voordele van zulk een initiatief op voorwaarde dat twee tegenindicaties aanwezig zijn die zeer dikwijls tegengesteld zijn aan zulke initiatieven. De eerste betreft de terugkeer naar een model van stigmatisering en van discriminatie. Het gaat er dan om elke strafovertreding te betwisten die "de sektes" als toepassingsgebied zou hebben. De tweede verkondigt de idee dat wanneer eenmaal de wetenschappelijke toepasselijkheid van het beeld van "hersenspoelingen" wordt betwist, alles gezegd is inzake wetgeving die de uitwassen van psychologische aard wil bestraffen. Maar men heeft juist kunnen onderstrepen hoeveel enkel de gebruikscontext specifiek was en niet zozeer de methoden die als zodanig moeten bestraft worden. Beide bezwaren moeten dan opgeheven worden. Het gaat erom bepaalde misbruiken van gewone technieken te viseren, zonder noch de specifieke technieken te beogen, noch bijzondere groeperingen te viseren. De gegevens van de psychologische literatuur zijn voldoende uitgewerkt inzake dit punt, opdat een verwijt van normatieve onzekerheid, of conceptuele onduidelijkheid kan worden weggewerkt.

We herwerken hier drie voorstellen die aan het Belgische Parlement⁴ worden voorgelegd. Wij zouden dan deze nieuwe overtredingen volgens een van de volgende beschikkingen herformuleren.

"Hij, die alleen of in groepsverband ernstig en herhaaldelijk druk uitoefent op een persoon of middelen aanwendt met als doel het beoordelingsvermogen van een persoon aan te tasten, teneinde hem aan te sporen tot een handeling of een onthouding die de waardigheid, het zelfbeeld, de fysische of psychische integriteit van de persoon of zijn patrimoniale belangen manifest schaadt, wordt gestraft met een gevangenisstraf van één tot vijf jaar en met een geldboete van 1000 EUR.

"Niettegenstaande de toepassing van de artikelen 322 tot en met 326 [misdadige verenigingen], wordt met gevangenisstraf van twee jaar tot vijf jaar en met een boete van honderd euro tot twee duizend euro of met een van deze twee straffen alleen, alsmede met het verbod tot uitoefening gedurende een periode van vijf jaar tot tien jaar van de in artikel 31 bedoelde rechten gestraft, hij die als dader, mededader of medeplichtige, door feitelijkheden, geweld, bedreigingen of psychologische dwang ten aanzien van een individu, hetzij door hem te doen vrezen dat hij zijn persoon, zijn familie, zijn goederen of zijn betrekking schade zal berokkenen, hetzij door misbruik te maken van zijn lichtgelovigheid of zijn fysische of psychische kwetsbaarheid, de fundamentele rechten als bedoeld in titel II van de Grondwet schendt en die welke door het Verdrag tot bescherming van rechten van de mensen en de fundamentele vrijheden gewaarborgd worden".

De boucle van ons traject van Law and Psychology betreffende de sectaire uitwassen wordt hier afgerond. Noch een preventie door stigmatisering, noch een eenvoudige verwijzing naar het

⁴ Wetsvoorstel tot bescherming van de uitoefening van de door de Grondwet en het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en van de fundamentele gewaarborgde rechten, Parl. St., B.Z., 2004-2005, nr 611 (neergelegd door volksvertegenwoordiger Philippe Monfils, op 19 december 2003) en Wetsvoorstel tot aanvulling van het Strafwetboek met het oog op de bestrijding van psychisch geweld, Parl. St., Senaat, B.Z., 2003, nr. 3-201/1 (neergelegd door senator Mia de Schampelaere et al., 2 september 2003).

maatschappelijke debat, noch het enige spel van een rauwe informatie zijn voldoende om afwijkingen te ontmoeten waarvan de onze psychologische studies het religieuze continuum en de niet-uniformiteit van de betrokken persoonlijke banen hebben aangegeven. Het tekort dat volgens ons de huidige hulpmiddelen nog kenmerkt, houdt verband met de afwezigheid van een contextuele wederopbouw van de aangevoerde afwijkingen die elke keer moet herhaald worden waarbij rekening wordt gehouden met het antwoord dat zij verwachten en hun psychologische omstandigheden. Deze wederopbouw roept zelf procedurele garanties van capacitatie, van rechtvaardigheid en doordachte opleving die door de contexten van gebruik worden nagedacht. De voorsprong gekoppeld aan de bestuursmodaliteiten van het principe van verzorg is een weg. De inzet van de nieuwe wetgeving betreffende het morele bestoken, en waarvan men het belang heeft onderstreept, lijkt volgens ons vol te houden vanuit zijn enig repressief hulpmiddel. Zij wordt in het sociaal recht gekoppeld aan een ander type hulpmiddel, aan scholing en aan interne preventie (in dit geval in de onderneming). Dit hulpmiddel versterkt de nieuwe modaliteiten die wij hebben voorgesteld. Omdat het niet mogelijk is om deze hulpmiddelen binnen BRB te kunnen opleggen - de autonomie van erediensten eist zijn tol - kan men nog eens vaststellen hoe nuttig de aansprekende wegen zouden kunnen zijn die binnen een vernieuwde regeling van de erediensten moeten ontplooid worden.

De toekomst van zo'n uitgebreide wetgeving over het morele bestoken, zal in dit opzicht belangrijk zijn om er zich ervan te verzekeren dat rekening wordt gehouden met de psychologische aspecten die gekoppeld zijn aan sectaire afwijkingen.